

Eino Murtorinne ja Pekka Visuri

Hitlerin ja Stalinin neuvotteluista on päteviä dokumentteja

Luimme monien muiden ohella hämmästyneinä VTT Tapio Tervamäen kirjastamme *Hitlerin ja Stalinin kaupankäynti Suomesta: Kiista Suomen asemasta Saksan ja Neuvostoliiton vaikutuspiirissä* (Docendo 2019) esittämän arvion *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 4/2021. Siinä annetaan vinoutunut kuva sisällöstä alkaen heti otsikosta ”Diktaattori valkopesussa”. Koska aihe on tärkeä, haluamme tässä selvittää tutkimuksellisia periaatteitamme ja tuoda esille tärkeimmät dokumentit avainkohtineen.

Esittelimme kirjassamme nykyisin tarjolla olevaa uusinta historiallista aineistoa ja julkaisimme keskeisimmät asiakirjat myös suomenkielisinä käännöksinä. Tervämäki ei arvostellut kirjaa sen lähteitten vuoksi, mutta hän näyttää perehtyneen niihin kovin ylimalkaisesti. Arvostelu kohdistui siihen, että lähteiden tulkinta kirjassa ei vastannut hänen käsitystään tapahtumista.

Arvostelijan mielestä meidän olisi pitänyt uusista lähdetiedoista välittämättä – ja tarvittaessa ne myös sivuuttaen – pitää kiinni näkemyksestä, että Stalinin tarkoituksena oli alusta alkaen Hitlerin kanssa tehdyn yhteistyösopimuksen puitteissa tehdä loppu Suomen itsenäisyydestä. Ja kun tämä tavoite jäi talvisodassa saavuttamatta, sille olisi haettu lopullinen vahvistus (lupa ”likvidoida Suomi”) marraskuussa 1940 Berliinissä käydyissä Hitlerin ja Molotovin välisissä neuvotteluissa.

Tuolle Suomessa pitkään ylläpidetylle käsitykselle tuli perusteluja heti Berliinin neuvottelujen

jälkeen Saksasta välitetyistä salaisista vihjeistä sekä vihdoinkin keväällä 1941 Hitlerin Suomen presidentille antamista tiedoista. Nykyisin kuitenkin jo tiedetään, että ne olivat tarkoin harkittua Saksan sotapropagandaa, jolla pyrittiin pelottelemaan suomalaisia tulemaan liittolaiseksi hyökkäykseen.

Siksi on tarpeen perehtyä siihen, mitä noista dramaattisista vaiheista nyt jo tiedetään uusimpen käyttöön saatujen dokumenttien ja kansainvälisen tutkimuksen perusteella.

Eurooppalaisen suursodan alettua syksyllä 1939 Suomen edustajat kutsuttiin lokakuussa Moskovaan neuvottelemaan Neuvostoliiton esityksistä Leningradin puolustuksen tehostamiseksi Suomenlahdella. Näistä vaiheista on jo kauan ollut käytettävissä J. K. Paasikiven muistiinpanoihin perustuva kuvaus, jota tukevat valtuuskunnan sihteerin Johan Nykoppin ja ministeri Väinö Tannerin antamat tiedot. Heidän mukaansa Josif Stalin pyrki saamaan aikaan neuvotteluratkaisun johtamalla poikkeuksellisesti itse kokouksia ja etsimällä kompromisseja.

Stalin oli tunnetusti hirmuhallitsija, joka tapatti joukoittain maansa kansalaisia, mutta ulkopolitiikassa hän oli verraten varovainen ja valmis tarvittaessa perääntymäänkin. Alan parhaat tutkijat ovat kuvanneet Stalinia taitavaksi taktikoksi ja realistiseksi strategiksi neuvotteluissaan ulkomaiden edustajien kanssa¹.

Neuvostoliiton tavoitteista kertovien salaisten dokumenttien julkituloa saatiin odotella pitkään,

1. Ks. esim. Stephen Kotkin, *Stalin. Waiting for Hitler 1929–1941*. Random House, 2017; Susan Butler, *Roosevelt and Stalin. Portrait of a Partnership*. Alfred A. Knopf, 2015; Kimmo Rentola, *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava 2016.

mutta parin vuosikymmen aikana kuva on ratkaisevasti alkanut täydentyä. Samalla on vanhentunut suuri joukko suomalaisia tutkimuksia, joissa näitä tietoja ei vielä ollut käytettävissä.

Kirjassa *Varjo Suomen yllä: Stalinin salaiset kansiot* julkaistiin vuonna 2017 Neuvostoliiton ylimmän johdon 14.10.1939 laatima muistio Suomen kanssa juuri aloitetuille neuvotteluille asetetuista tavoitteista.² Aluksi siinä todettiin päämääräksi: ”Leningradin turvallisuuden varmistaminen ja varmuus siitä, että Suomi pysyy jatkossa vakaasti ystävällisissä suhteissa Neuvostoliiton kanssa.” Sitten määritettiin toimenpiteitä, joilla Suomenlahti voitaisiin sulkea ulkoiselta viholliselta. Niihin kuului laivastotukikohdan vuokraaminen Hangosta, Suomenlahden ulkosaarten luovutus Neuvostoliitolle ja rajan siirto Karjalan kannaksella Koiviston kauppalan eteläreunaan – Lipolan tasalle Neuvostoliiton alueilta annettavaa korvausta vastaan.

Aluevaatimukset esitettiin Suomelle suunnilleen muistion mukaisesti, mutta neuvottelujen edetessä niitä jossain määrin lievennettiin. Neuvottelut katkesivat lähinnä erimielisyyteen Hakoniemen tai sen lähisaarten vuokraamisesta. Sodan alettua taisteltiin sitten Suomen itsenäisyydestä, ja rauhansopimus maaliskuussa 1940 tehtiin jo uudessa tilanteessa.

Talvisodan kulku ja sen jälkeiset tapahtumat kesällä 1940 on tutkittu perusteellisesti pätevän lähdeaineiston pohjalta, mutta syksyllä käydyistä Saksan ja Neuvostoliiton välisistä neuvotteluista on vallalla ollut paljon vääriä käsityksiä. Koko aseelman hahmottaminen on vaikeaa, ellei tunneta neuvotteluihin liittyviä perustavia dokumentteja, joita vasta vähitellen on saatu tutkimuksen käytettäväksi.

Kun Hitler esitti Stalinille kutsun lähettää ulkoministeri Molotov neuvotteluihin Berliiniin, kysymys ei suinkaan ollut Suomesta vaan Saksan tarjouksesta Neuvostoliitolle liittyä neljänneksi jäseneksi kolmen vallan (Saksan, Japanin ja Italian) liittoon. Hitlerin tarkoituksena oli ennakoita Yhdysvaltojen liittymistä Ison-Britannian mukaan sotaan tarjoamalla Neuvostoliitolle riittävästi etuja, jotta se ei liittyisi rintamaan Saksaa vastaan.

Stalinin Molotoville Berliinin neuvotteluja var-
ten antamat ohjeet³ tulivat julki vasta kymmen-
kunta vuotta sitten. Ne kertovat yksiselitteisesti,
kuinka neuvotteluissa piti selvittää, mitä Saksa
käytännössä tarkoitti liittotarjouksella ja millä
edellytyksillä elokuussa 1939 alkanutta yhteistyötä
voitaisiin jatkaa. Siihen liittyen tuli poistaa etupii-
rijaossa Suomen osalta syntyneet epäselvyydet,
mikä tarkoitti Suomeen tulleiden saksalaisten
joukkojen poisvetämistä ja Neuvostoliittoa vahin-
goittavien mielenilmausten lopettamista.

Stalinin 14 kohdan mittaisissa ohjeissa todeti-
ttiin tarve määritellä etupiiriin laajennus Bal-
kanin suunnalla sekä monia muita kysymyksiä.
Molotov noudatti ohjeita tarkasti, kuten hän myös
Hitlerille ilmoitti. Keskusteluista tehty saksan-
kieliset muistiinpanot julkaistiin jo pian sodan
jälkeen, mutta hyvin harva on niihin kunnolla
tutustunut. Suomennos on kirjamme liitteenä,
ja siitä selviää, että Molotov ei missään vaiheessa
keskustelua vaatinut Hitleriltä oikeutta Suomen
”miehittämiseen” tai ”likvidointiin”, kuten Suo-
messa sitkeästi elävä legenda väittää.

Berliinin keskusteluista Suomea koskeva
yhteenveto on syytä esittää tarkkana suomen-
noksena:

Ribbentrop totesi kokoavasti

- 1.) Hitler on ilmoittanut, että Suomi pysyy Venäjän etupiirissä ja että Saksa ei tule pitää mitään siellä joukkoja;
- 2.) Saksalla ei ole mitään tekemistä Suomessa esiintyneiden Venäjän-vastaisten mielenosoitusten kanssa, vaan se käyttää vaikutusvaltaansa päinvastaiseen suuntaan, ja
- 3.) keskeinen kysymys on molempien maiden ainutlaatuisen merkittävä yhteistyö, joka on jo tuonut suuria etuja Venäjälle, mutta myös tulevaisuudessa se toisi etuja, joihin verrattuna nyt käsitellyt asiat näyttäisivät aivan vähäpätöisiltä. Ei ole mitään syytä tehdä ylipäänsä ongelmaa Suomen kysymyksestä. Ehkä se on vain väärinkäsitys. Venäjä on Suomen kanssa solmimallaan rauhansopimuksella saanut kaikki strategiset toiveensa täytetyiksi.

2. Timo Vihavainen, Ohto Manninen, Kimmo Rentola & Sergei Zhuravljov (toim.) *Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot*. Docendo 2017, 155–156.

3. Kirjassamme ohjeet ovat suomennettuina s. 267–270.

Hitler huomautti, että molemmat osapuolet ovat periaatteellisesti yksimielisiä siitä, että Suomi kuuluu Venäjän etupiiriin. Sen sijaan, että jatketaisiin puhtaan teoreettista keskustelua, pitäisi keskittyä tärkeämpiin ongelmiin.

Molotovin tehtävänä ei siis ollut hakea vain ratkaisua Suomen asiaan. Sen sijaan hänen pääasiallinen tehtävänsä oli saada vastaus kysymyseen, mihin Hitlerin askeleet olivat seuraavaksi suuntautumassa. Se oli Stalinin kannalta keskeinen ongelma, ja Suomen kysymys oli vain tähän liittynyt alakysymys, jonka oli aktivoinut Saksan äskettäin saama läpikulkuoikeus Suomessa.

Vajaan kahden viikon kuluttua, 25.11.1940, Stalin lähetti vastauksen Hitlerille. Sen alkupää on kirjassamme esitetty sivuilla 212–213 sekä saksaksi että suomeksi. Siinä otettiin kantaa Berliinin neuvotteluissa keskeisesti esillä olleeseen kysymyksen yhteistyön jatkamisesta niin sanotun neljän vallan sopimuksen puitteissa. Nootin alussa viitataan myös Suomen asemaan:

Neuvostoliitto on valmis liittymään Saksan, Japanin ja Italian kolmen vallan sopimukseen neljänneksi osapuoleksi tietyillä edellytyksillä: 1. Saksan joukot poistetaan välittömästi Suomesta, joka vuoden 1939 sopimuksen mukaan kuuluu Neuvostoliiton etupiiriin. Siinä tapauksessa Neuvostoliitto sitoutuu ylläpitämään ystävällisiä suhteita Suomeen ja sallimaan Saksan vaalia siellä taloudellisia etujaan, joihin kuuluu puutavaran ja nikkelin saanti [...].

Seuraavaksi Stalinin vastauksessa esitettiin Balkanin suuntaa koskien useita ehtoja, joihin Hit-

ler ei halunnut suostua. Hän päätti yrittää lyödä Neuvostoliiton, ennen kuin Yhdysvallat ehtisi sotaan mukaan. Päätöksestä seurannut suunnitelma Barbarossa allekirjoitettiin 18.12.1940, ja siinä Suomelle varattiin merkittävä rooli, koska saksalaisten ensimmäiseksi tavoitteeksi määrättiin Leningradin valtaaminen.

Suomalaisille ei kerrottu mitään tarkkoja tietoja Berliinin neuvotteluista. Saksan ulkoministeriössä laadittiin tarkat puheohjeet siitä, mitä tuleville liittolaisille sai ilmoittaa missäkin vaiheessa ja miten se tulisi tehdä. Neuvostoliiton vastausnootti, jota Hitler ei suostunut enää ottamaan käsittelyyn, salattiin täysin. Se ei sopinut lainkaan kuvaan, jota Saksa piirsi muun muassa suomalaisille, joita lähikuukausina alettiin varovasti liittää Barbarossa-suunnitelman toteuttajiksi. Siihen kuului myös väritettyjen ja jopa täysin virheellisten tietojen syöttäminen eri reittejä Suomen päätäjille. Ne ovat jääneet kummittelemaan suomalaisen kirjallisuuteen, joten on jo aika perehtyä uusimpaan tutkimustietoon.

Tosiasia on, että kyseinen nootti tai Berliinin keskusteluista laadittu muistio eivät sisältäneet uhkauksia ”Molotovin vaatimasta Suomen likvidoinnista,” joita Hitler apureineen suomalaisille viestitti. Historiallisten lähteiden tarkoituksellista peittelyä ja karsimista omien näkemysten ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi voi pitää todellisena valkopesuna, vieläpä hakaristillä vahvistettuna.

Emme siis ole kirjassamme ottaneet kantaa siihen, millaisia hirmuhallitsijoita Stalin ja Hitler olivat omissa valtapiireissään, vaan pyrimme selvittämään, miten neuvotteluja käytiin ja mitä niistä seurasi erityisesti Suomelle toisen maailmansodan ankarissa oloissa.